

Suomi
Finland
100

Gieddegeažis • Kieddikeejist • Ķe'ddĶee'jjest

Kentänpäässä • By the Forest

Gieddegeašgálgu árvádusat ja bargobihtát

SIIDA

Gieddegeažis • Kieddikeejist • Ķe'ddĶee'jjest
Kentänpäässä • By the Forest
Gieddegeašgálgu árvádusat ja bargobihtát

Teavsttat

Kirsi Ukkonen, earenoamášplánejeaddji, Meahciráđdehus
Maiju Saijets, prošeaktabargi, Sámemusea

Govat

Ovdasiidu ja siiddut 7, 8, 10, 12, 13, 17, 19, 22, 24: Sunna Kitti
Siidu 9: Kati Ljetoff
Siidu 11: Pasi Nivasalo
Siiddut 14, 21, 25: Kirsi Ukkonen
Siidu 15: Seppo Leinonen
Siidu 18: Pauliina Saarinen
Siidu 21: čurolasta: Risto Puranen, Vastavalo.fi

Doaimmaheadđji

Maiju Saijets, Sámemusea

Pedagogalaš veahkki

Heli Aikio, giellabeassebagadalli, Sámediggi

Hábmen

Hannu Tikkanen, Tikkanen Workshop

Prentenbáiki

Mainoslinja, Anár 2017

©

Sámemusea ja Davvi-Sámi luondduguovddáš Siida
Sámimuseo já Paje-Laapi luándukuávdáš Siida
Sää'm-mu'zei da Pá'jj-Lappi luáttkõöskõs Siida
Saamelaimuseo ja Ylä-Lapin luontokeskus Siida
Sámi Museum and Northern Lapland Nature Centre Siida

www.siida.fi

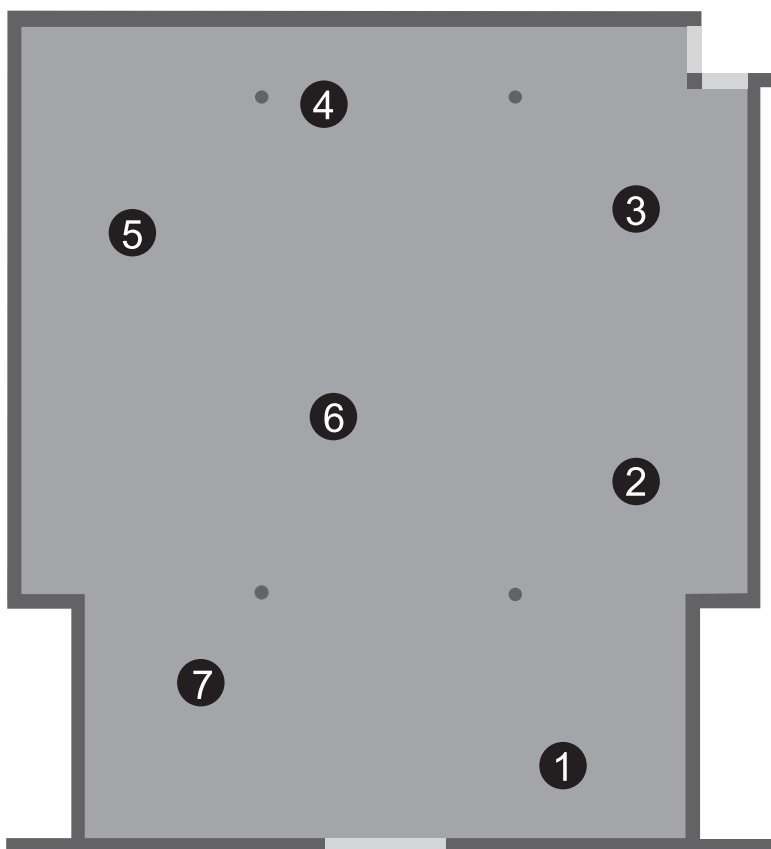
SIIDA

METSÄHALLITUS
MEAH CIRÁĐDEHUS

Gieddegeaži kártá

1. Gieddegeašgálgu
2. Ája
3. Meahccegámpá
4. Meahcci
5. Duottar
6. Jeaggi
7. Gufihttarat

Dahkkiid dearvvuođat

Sámemusea ja Davvi-Sámi luondduguovddáš Siidda Gieddegeažis-čájáhussii ráhkaduvvon oahppanbálgá alde gávnnat Sámi šattuid ja elliid. Juos dus lea buorre lihku, sáhtát gávdnat maid muhtin máinnaselliid.

Bisánanbáikkít leat merkejuvvon ovddit siiddu kártii. Dán gihppagis leat anolaš dieđut, somás divttat ja sátnevádjaset dain elliin, šattuin ja máinnaselliin, maid deaivvat mátkki alde.

Gieddegeašgálgu bargobihtát leat plánejuvvon vuollel skuvlaahkásaččaide. Munno sávaldat lea, ahte bargobihtáiguin ávkkástalašedje beaivedivššuid ja skuvllaid lassín maid vánhemat mánáideasetguin.

Oahppanbálgá ulbmilin lea oahpásmahttit máná davviguovllu lundui ja sámi máinnastanárbái. Máná oahppá ovttas ollesolbmui go hálešta áššiin ja bargá suinna bargobihtáid. Gieddegeašgálgu rávve dárbbu mielde.

Dearvvuođat

Kirsi ja Maiju Siiddas

Tiervâ, Dearvva, Tiõrv! Mun lean Gieddegeašgálgu.

Mun ásan gieddegeažis bovnna vuolde. Mun lean álot ássan doppe. Ássen doppe juo dalle go du áhkku ja áddjá leigga uhca mánážat.

Mun dieđán oalle ollu áššiid ja lean oaidnán vaikko maid. Dan dihte go mun dieđán ollu, de láven rávvet mánáid, jus sii dárbašit mu veahki.

Mu rávvagiid ferte guldalit dárkilit, dasgo láven rávvet sátnevádjasiiguin, máidnasiiguin ja árvádusaiguin.

Dieđátgo maid dárkkuha, somás guoibmi oanida mátkki?

Vulgotmat ovttas Gieddegeahčái čielggadit, maid mun dárkkuhan!

Gieddegeašgálgu bargobihtá:
Ivdne munnje dakkár biktasiid go háliidat.

Boska dahje olmoborranrássi *Angelica archangelica*

Olboborranrássi šaddá jogaid, ádjagiid ja jávrriid gáttis.

Sápmelaččaide olmoborranrássi leamaš hui dehálaš daningo dan leat jáhkkan buoridit buot dávddaid.

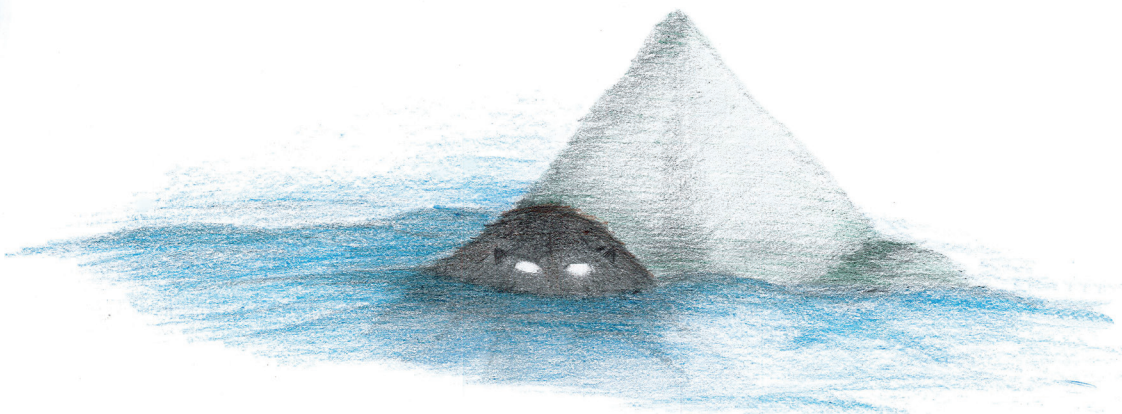
Dán dehálaš šattus leatge máŋga nama. Sierra ahkásaš šattuin leat iežas namat: Fadnu, boska, rássi ja olmoborranrássi.

Gieddegeašgálgu jearrá:

Mii dát lea?

Nieidalaš čohkká ájagáttis ja luhkka vel oaivvis?

Geahča rivttes vástádusa siiddus 26.

Čáhcerávga

Čáhcerávga lea čázi háldi ja son orru čázi vuolde čiekŋallasas. Son oidno dušše dakkár čáziid luhtte, gosa mánát eai oaččo mannat.

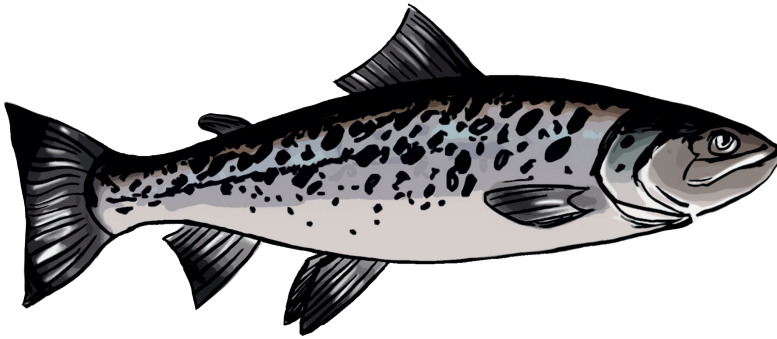
Gieddegeašgálgu jearrá:

Gos don sáhtát oaidnit Čáhcerávga?

Geahča rivttes vástádusa siiddus 26.

Gieddegeašgálgu bivdá du smiehttat:

Leago Čáhcerávga balddihahti?

Dápmot *Salmo trutta*

Guollebivdit liikojit hui ollu dasa, go goddet dápmoha danin go dat lea njálgga guolli.

Dápmot lea luosa fuolki. Dan olggudas hápmái váikkuha dat, ahte orru go dat ádjagis, jogas dahje jávrris. Ádjagis dat lea uhcit go jávrris.

Dápmot eallá buhtes čázis. Dakkár čáhci lea máddin dábálaččat dušše stuorra jávrriin ja Sámis jogažiin ja ádjagiin.

Gieddegeašgálgu dikte:

Atte Vulle vuskkoniid

trad. Anna Antti ahvenia
davvisámegillii heivehan: Maiju Saijets

Atte Vulle vuskkoniid
Gábe guovžuriid
Fredrik rávdduid
Beahkká buškkuid
Sámmol vel stuorábuid
Heaika heastta sturrosaččaid

Gieddegeašgálgu jearrá:
Man galle dápmoha gávnnat govas?

Geahča rivttes vástádusa siiddus 26.

Háisuoidni *Hierochloe* sp

Sámenissonat lávejedje geavahit háisuoinni gistaid ja giissá siste danin go das lei njálgga hádja. Háisuoidni šaddá davvioasis eananspáppa.

Háisuoinnis lea kumariidna-nammasaš ávnnas. Seammá ávnnas lea maid kánelis, man mii geavahit máisttan bullái.

Gieddegeašgálgu bargobihtá:

Váldde čielgasa, gii gávdná luotta háisuoinni lusa.

Dolla

Gieddegeašgálgu rávve:

Dolla lea buorre rean̄ga, muhto heajos isit.

Maidson Gieddegeašgálgu dainna dárkkuha? Mii dáhpáhuvvá, juos dolas bohtáge isit?

Gieddegeašgálgu jearrá:

Geksetgo mo dola ráhkadedje go eai lean velá riššasákkit?
Geahča vástádusa siiddus 26.

Čoađgi *Bucephala clangula*

Sápmelaččat lávejedje dolo čoađgi čoađggemoniid ja geavahit daid borramuššan. Čoađggebeassi lea muoras lahka čázi. Čoađggebeassi dahje vuovdda eai goassige gurren obban, muhto doppe vižže ain moadde moni hávil.

Čoađgi gullá bukkiide ja dat dárkkuha dan, ahte dat buokčá biepmus čáze vuolde. Dat buokčala ollásit čáze vuollái go ohcá máđuid, divriid ja suovsaid.

Gieddegeašgálgu bivdá smiehttat:

Mo čoađgi ohcá borramuša?

Gosason čoađgi monne?

Masa čoađggemoniid lávejedje geavahit?

Geahča vástádusa siiddus 26

Guovssat *Perisoreus infaustus*

Lottiid birra leat ollu jáhkut. Davin lávejit liikot go guovssat bohtá dollagáddái. Máddin jáhkket, ahte guovssat buktá fuones lihku.

Gieddegeašgálgu bivdá smiehttat:

Leatgo oaidnán goassige guovssaha?
Gos guovssaha sáhtta oaidnit?

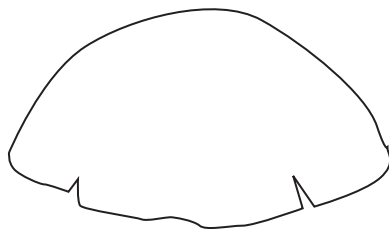
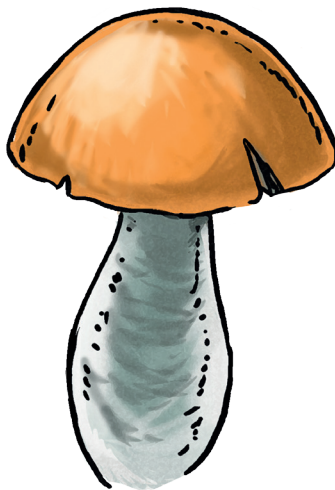
Gieddegeašgálgu rávve ja jearrá:

Ále rihko luondduráfi!
Maid son dainna dárkkuha?

Bohccoguoppar *Boletaceae*

Guobbarat leat bohccuid ja omiid herskot. Dat ráhkkanit dálvvi várás ja borret guobbariid. Maid olbmuid guoppar lea buorre borramuš.

Guobbarat leat iešguðetláganat. Dain leat juolgi, gahpir ja ruohtasin guopparsáiggut.

Gieddegeašgálgu bargobihtá dutnje:

Sárggo guobbarii juolggi ja guopparsáigguid ja ivdne dan. Makkár divrrit guobbaris ellet? Sáhtát sárgut guobbarii maid divrrážiid ja birrasa gos guobbarat ellet.

Čuoika Culicidae

Čuoika njammá vara olbmui ja
elliin. Dat gávdnet heakkalačča vu-
oigama, lieggasa ja hája vuodul.

Dušše njiŋelasat čuggot ja njammet vara.
Dat dárbbášit dan monnemii. Varrásat ellet
mieđain.

Gieddegeašgálgu jearrá ja muitala:

Masa sápmelaš dárbbáša čuoikka?

Čuoika lea sápmelačča reanŋa. Dat čohkke bohccuid vai
beassá misiid merket.

Gieddegeašgálgu bargobihtá dutnje:

Oza govas 4 erohusa!

Geahča rivttes vástádusa siiddus 26.

Luomi *Rubus chamaemorus*

Muhtin jagiid šaddet ollu luopmánat ja nuppi jagi jeakkit leat guorusin. Garra dálkkit ja arvvit sáhttet bilidit luomešattu. Čoaskimiin divrrit eai girdde, eaige gavje lieđdegavjja gándarásis nieidarássái.

Luopmánis leat ollu namahusat: Láttat, láttakeahtes muorji, garat, čuoru, čurrán, gálbir ja sudun.

Gieddegeašgálgu hoahkan:

Mii mun lean, mii mun lean, mus lea fiskesrukkes gahpir ja ruoná báidi.

Mii mun lea?

Geahča vástádusa siiddus 26.

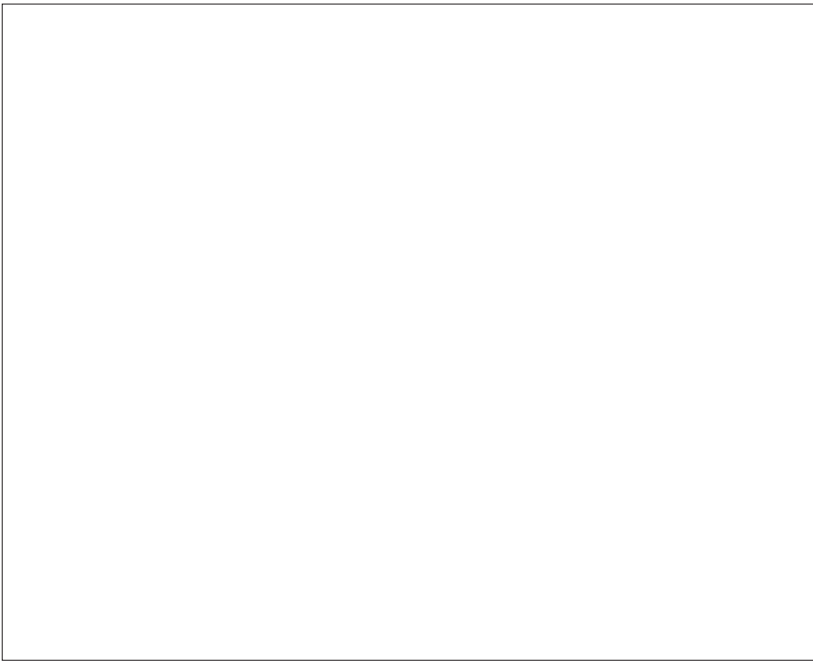
Gieddegeašgálgu jearrá:

Manin álot eai šatta ollu luopmánat vaikko álgogease luomelieđit livččege ollu?

Geahča vástádusa siiddus 26.

Čahkalákkis

Čahkalákkis lea gáldu háldi. Son orru eatnanráiggis dahje gáldus. Son lea árgges dinga, ja fákte ártna.

Sárggo dása čiehkádan Čahkalággá!

Dihtetgo, ahte mis leat biergoborrišattut?

Čurolasttat bivdet divrriid. Daid lasttain leat guolggat, maid gežiin lea njivli. Divrrit gáddet njivlli herskomiehtan, muhto njivlegoaikkanas leage seakti, masa divri darvána.

Sámis nubbi šaddu, mii borrá divrriid, lea alitvuodjalasta. Livččetgo jáhkkán, ahte ná čáppa rássi bivdá divrriid?

Alitvuodjalastta sáhttá gávdnat vaikko ájá- dahje jávregáttiin.

Giron *Lagopus muta*   **Rievssat** *Lagopus lagopus*

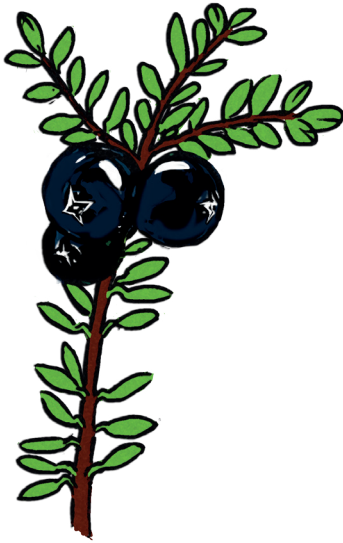
Sápmelaččat leat agibeaivvi bivdán rievssahiid. Rievssat ja giron leat duottarlottit ja leat hui ovttaláganat olggosoidnit: Guktot leat dálvit viellgadat ja geassit ruškesgirjjádat.

Giron eallá duottaralážiin ja rievssat fas vuollelis soahkevuvddiin.

Gieddegeašgálgu jearrá:
Galle girona gávnnat govvas?
Geahča rivttes vástádusa siiddus 26.

Čáhppesmuorji

Empetrum nigrum

Čáhppesmuorji šaddá goike ja čuvges báikkiin, gos leat unnán muorat. Čáhppesmurjjiid leat geavahan dálkasin. Dat buoridii oaivebákčasa ja febera. Daknasiid lávejedje boaldit. Suovva jágii divrriid eret stobus.

Čáhppesmurjjiid lávejedje bidjat borramuššii ja seaguhit bohccomielkái. Hersko gohčodedje gahpačalmmasin.

Gieddegeašgálgu jearrá:

Mii lea alit go duottar, muhto vuollegabbo go čáhppesmuorjjit?

Geahča rivttes vástádusa siiddus 26.

Gufihtarat dahje ulddat

Gufihtarat dahje ulddat ellet eatnanvuolde ja sii leat dego olbmot. Gufihtarat leat hui čábbát. Sii liikojit hui ollu čingaide dahje golluide ja silbbaide. Gufihtarat sáhttet dájuhit olbmo eatnanvulošmáilbmái. Doppe sáhttá goittotge beassat eret jus lea hutkái.

Gieddegeašgálgu jearrá:

Makkáratson gufihttariid bohccot leat?

Sárggo dása gufihttara bohcco.

Vástádusat Gieddegeašgálgu árvádusaide ja bargobihtáide:

siidu 8: Boska dahje olbmoborranrássi.

siidu 9: Čáhcerávga ássá váralaš, čiekŋalis čáziin.

siidu 11: Njeallje dápmoga, lassin 2 vuskkona.

siidu 14: Omd. dollaruvddiin, geđggiin ja duvlliin dahje ruvveimiin guovtti geađggi oktii.

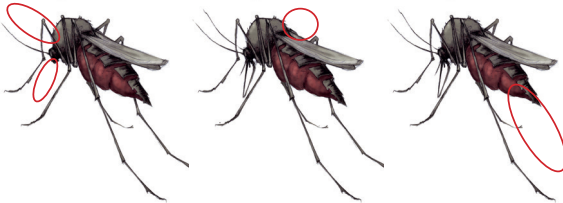
siidu 15: Čoađgi buokčá ja ohcá borramuša čázi vuolde.
Čoađgi manne vuvdii.
Sápmelaččat lávejit čoađgit čoađggemoniid borramuššan.

siidu 19: Luomi.

Luopmána lieđit gaikánit, jus lea ráššu dahje jus lea galmmas. Dalle divrrit eai girdde, eaige lebbe lieđdegavjja dahje jus luomelieđit leatge dušše gándalieđit.

siidu 23: Vihtta girona, geahča govas vulobealde.

siidu 24: Bálggis.

SIIDA